

Grzegorz Chojnacki

Uniwersytet Szczeciński
grzegorz.chojnacki@usz.edu.pl
ORCID: 0000-0002-9125-8618

Konteksty i implikacje III Sesji Plenarnej „Der synodale Weg” we Frankfurcie nad Menem, 3–5 lutego 2022 roku

STRESZCZENIE

Trzecia sesja plenarna „Der Synodale Weg” i przyjęte podczas niej trzy dokumenty pozwalają na wstępną diagnozę rozpoczętego w 2019 roku procesu odnowy i reform w Kościele katolickim w Niemczech. Diagnoza ta pozwala zauważyć, że członkowie wspólnoty kościoła są zaniepokojeni coraz większą liczbą apostazji oraz trudnościami z odzyskaniem zaufania i wiarygodności spowodowanego nadużyciami autorytetu i władzy w wielu wymiarach życia duchowego i fizycznego (seksualnego). W uchwalonych dokumentach w wymiarze teologicznym dokonano rewizji precedencji źródeł teologicznych, kładąc większy akcent na „znaki czasu” jako *locus theologicus* oraz uwypuklając większe znaczenie konferencji episkopatu danego kraju do rozstrzygnięć w obrębie autentycznego nauczania w Kościele powszechnym. Gremium „Der Synodaler Weg” oraz mające się ukonstytuować Rady synodalne na poziomie diecezji także powinny mieć nie tylko charakter doradczy, ale i rozstrzygający. Podobne reformy Kościoła katolickiego spotykają się z ruchami kontestującymi takie rozstrzygnięcia, wskazującymi na to, że uczestnicy tego gremium nie mają mandatu, aby zobowiązywać wierzących w Niemczech do ich przestrzegania. Stolica Apostolska wydała *Deklarację*, wskazując, że decyzje podejmowane przez „Der Synodale Weg” nie mają mocy wiążącej ani w przypadku propozycji nowych form kierowania Kościołem, ani w kwestiach wiary i moralności.

SŁOWA KLUCZOWE

„Der synodale Weg”, synodalność, znaki czasu, Kościół katolicki w Niemczech, reforma

Contexts and Implications of the Third Plenary Session “Der Synodale Weg” in Frankfurt am Main on 3–5 February 2022

ABSTRACT

The Third Plenary Session of “Der Synodale Weg” and the three documents adopted during it allow for a preliminary diagnosis of the renewal and reform process in the Catholic Church in Germany started in 2019. This diagnosis shows that members of the Church community are concerned about the increasing

number of apostasies and difficulties in regaining trust and credibility caused by the abuse of authority and power in many dimensions of spiritual and physical (sexual) life. Adopted documents in the theological dimension revise the precedence of theological sources, placing greater emphasis on the “signs of the times” as a locus theologicus and emphasising the greater importance of the Episcopal conference of a given country for decisions within authentic teaching in the Universal Church. Also the assembly of “Der Synodaler Weg” and the synodal councils to be constituted at the diocesan level should be not only advisory but also decisive. Such reforms of the Catholic Church meet with movements contesting such decisions, indicating that the participants of this assembly do not have the mandate to oblige believers in Germany to obey them. The Holy See issued a Declaration, pointing out that the decisions made by the assembly of “Der Synodale Weg” are not binding, neither in the case of proposed new forms of Church governance, nor in matters of faith and morals.

KEYWORDS

“Der Synodale Weg”, synodality, signs of the times, the Catholic Church in Germany, reform

Wprowadzenie

Fala informacji po roku 2010 o nadużyciach seksualnych i duchowych w Kościele katolickim w Niemczech, jak i badania przeprowadzone przez trzy ośrodki badawcze: Zentralinstitut für seelische Gesundheit w Mannheim, Institut für Kriminologie der Universität; Institut für Gerontologie der Universität w Heidelbergu i Professur für Kriminologie, Jugendrecht und Strafvollzug an der Universität w Gießen¹ w ramach projektu *Sexueller Missbrauch an Minderjährigen durch katholische Priester, Diakone und männliche Ordensangehörige im Bereich der Deutschen Bischofskonferenz*², opublikowane w dniu 28 września 2018 roku we Fuldzie w formie 366-stronicowego dokumentu³, przyczyniły się do rozmów między niemieckimi biskupami zgromadzonymi w Deutsche Bischofskonferenz⁴ (dalej DBK) i wiernymi świeckimi, reprezentującymi liczne struktury katolickiego laikatu w Niemczech, reprezentowanymi przez Zentralkomitee der deutschen Katholiken⁵ (dalej ZdK). Ostatecznie rozmowy te zaowocowały wspólnym pomysłem na realizację synodalności w ramach „Der Synodale Weg” (dalej SW),

1 Centralny Instytut Zdrowia Psychicznego w Mannheim, Instytut Kryminologii i Instytut Gerontologii Uniwersytetu w Heidelbergu oraz Profesura (w domyśle Katedra) Kryminologii, Prawa dla Nieletnich oraz Prawa Penitencjarnego Uniwersytetu w Gießen. O ile nie wskazano inaczej, są to tłumaczenie własne autora.

2 „Seksualne nadużycia wobec nieletnich przez katolickich księży, diakonów i zakonników w obszarze Konferencji Episkopatu Niemiec”.

3 Dokument jest określany jako *MHG-Studie*, od pierwszych liter miast, w których znajdują się wspomniane jednostki badawcze (Mannheim, Heidelberg i Gießen).

4 Konferencja Episkopatu Niemiec.

5 Centralny Komitet Niemieckich Katolików.

formy nieznaną do tej pory w prawie kościelnym⁶. Projekt statutu SW, przekazany do akceptacji Kongregacji ds. Biskupów, spotkał się w związku z tym z wieloma zastrzeżeniami ze względu na jego niestandardowość. Ówczesny przewodniczący DBK, kardynał Reinhard Marx, po spotkaniu konsultacyjnym z kardynałem Ouelletem i papieżem Franciszkiem w dniach 18–19 września 2019 roku, jak sam stwierdził, otrzymał zgodę na rozpoczęcie tego synodalnego procesu⁷. Do tej pory odbyły dwie sesje plenarne, jedna konferencja regionalna (w pięciu wybranych miastach) oraz jedna konferencja w formie online ze względów na obostrzenia pandemiczne⁸. Trzecie posiedzenie plenarne, stacjonarne, miało miejsce w dniach 3–5 lutego 2022 roku w Centrum Targów we Frankfurcie nad Menem.

Przedmiotem analizy tego artykułu będzie przebieg i owoce trzeciej sesji plenarnej SW, w czasie której przyjęto w głosowaniach niejawnych trzech dokumentów końcowych, których treść i implikacje wymagają szczególnej uwagi, gdyż właśnie one wskazują na kierunek rozstrzygnięć, zarówno fundamentalnych, jak i administracyjno-prawnych.

1. Diagnoza stanu Kościoła katolickiego w Niemczech – Orientierungstext (Tekst orientacyjny) SW

W czasie omawianej sesji plenarnej przyjęto wstęp do całego dokumentu końcowego, przygotowany przez Prezydium SW z wynikiem głosowania 79,5% „za” wszystkich uprawnionych (biskupi przyjęli go z 72 % większością), co oznacza, że spełnione

-
- 6 Por. KPK, kan. 439 § 1: „Synod plenarny, mianowicie dla wszystkich kościołów partykularnych tej samej Konferencji Episkopatu, zbiera się wtedy, gdy Konferencja Episkopatu – mając aprobatę Stolicy Apostolskiej – uzna to za konieczne lub pożyteczne” oraz kan. 443 § 1: „Na synod partykularny należy wezwać i mają na nim głos decydujący: 1° biskupi diecezjalni; 2° biskupi koadiutorzy i pomocniczy; 3° inni biskupi tytularni, którzy na danym terytorium wykonują szczególne zadanie, zlecone im przez Stolicę Apostolską lub Konferencję Episkopatu”; § 2: „Na synody partykularne mogą być wezwani inni biskupi tytularni, także emeryci, mieszkający na danym terytorium. Mają oni prawo głosu decydującego”; § 3: „Na synod partykularny należy wezwać, ale tylko z głosem doradczym: 1° wikariuszy generalnych i wikariuszy biskupich wszystkich Kościołów partykularnych terytorium; 2° wyższych przełożonych instytutów zakonnych oraz stowarzyszeń życia apostołskiego, w liczbie – tak w odniesieniu do mężczyzn, jak i kobiet – do ustalenia przez Konferencję Episkopatu lub biskupów prowincji, wybranych przez wszystkich wyższych przełożonych instytutów i stowarzyszeń, mających swoją siedzibę na terytorium; 3° rektorów uniwersytetów kościelnych i katolickich oraz dziekanów wydziałów teologii i prawa kanonicznego, mających siedzibę na danym terytorium; 4° niektórych rektorów wyższych seminariów duchownych w liczbie wskazanej w n. 2, wybranych przez rektorów seminariów, położonych na tym terytorium”.
- 7 Więcej na temat genezy i kulis uruchomienia procesu SW zob. G. Chojnacki, „Synodaler Weg” Kościoła katolickiego w Niemczech: geneza i pierwszy etap, [w:] *O Kościele Jezusa Chrystusa – dzisiaj. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu Doktorowi Wojciechowi Wójtowiczowi*, red. E. Sienkiewicz, Koszalin–Poznań 2020, s. 85–86.
- 8 Autor przeanalizował od strony merytorycznej bilans prac SW w okresie utrudnień pandemicznych, zob. G. Chojnacki, „Droga Synodalna” w Niemczech w dobie koronawirusa. *Bilans roczny*, „Studia Paradyskie” 31 (2021), s. 9–19.

zostały wyznaczone większości. Podając ogólne informacje o dokumencie, należy podkreślić, że jego tytuł: *Auf dem Weg der Umkehr und der Erneuerung* (Na drodze nawrócenia i odnowy) odnosi się wprost do preambuły Statutu SW⁹, natomiast podtytuł: *Theologische Grundlagen des Synodalen Weges der katholischen Kirche in Deutschland* (Teologiczne podstawy Drogi Synodalnej Kościoła katolickiego w Niemczech) wskazuje na fundamenty prac całego gremium SW, które mają być zakorzenione w refleksji teologicznej, zarówno chrystologicznej, jak i eklezjologicznej wraz z całym aparatem pojęciowym: biblijnym i antropologicznym¹⁰. Całość dokumentu składa się z 70 punktów, ułożonych w trzech rozdziałach: 1) *Auf dem Synodalen Weg Orientierung finden* (Znaleźć orientację na Synodalnej Drodze); 2) *Die Orte und Zeiten der Theologie neu entdecken und verbinden* (Miejsca i czasy teologii na nowo odkryć i połączyć); 3) *In der Kraft des Geistes beraten und entscheiden* (Mocą Ducha obradować i rozstrzygać).

Orientierungstext akcentuje w swoich pierwszych pasażach, że wszelkie idee i konkretne działania dotyczące SW zrodziły się w dobie wielkiego kryzysu w Kościele¹¹. Autorzy tekstu orientacyjnego mają na myśli kryzys wywołany nadużyciami seksualnymi, które zostały ujawnione po 2000 roku i poddane dokładnej analizie w raporcie *MHG-Studie*. Karl Gabriel zauważa, że kryzys Kościoła katolickiego nie dotyczy tylko kwestii nadużyć, ale przede wszystkim napięcia pomiędzy zwolennikami realizacji niespełnionych nadziei związanych z Vaticanum II czy też tymi, którzy chcieliby dokonać rewolucyjnych reform w kształcie dogmatów lub przepisów liturgicznych, a zwolennikami struktur oraz działań charakterystycznych dla scentralizowanego Kościoła, który nie jest gotowy na transformacje w zakresie dogmatyki i liturgii¹². Prezydium SW wskazuje na konieczny dialog, który należy prowadzić w tej napiętej sytuacji, a ma on być rozmową w duchu wiary, nacechowany słuchaniem, widzeniem i osądem. Ten dialog mają prowadzić członkowie SW oraz ludzie, którzy w różnej formie i różnorodnych rolach w tym procesie uczestniczą.

9 „Kościół katolicki w Niemczech rusza w drogę nawrócenia i odnowy. Nie uchylamy się od odpowiedzialności za ciężki kryzys, który głęboko wstrząsnął naszym Kościołem na skutek skandalu nadużyć” – *Der synodale Weg, Erste Synodalversammlung in Frankfurt 30. Januar bis 1. Februar 2020*, s. 60.

10 Zob. cały *Orientierungstext*, https://www.synodalerweg.de/fileadmin/Synodalerweg/Dokumente_Redene_Beitraege/SV-www.III.1.NEU_Synodalpraesidium-Orientierungstext-Beschluss.pdf. Dalej skrócony tytuł: *Orientierungstext* oraz nr punktu.

11 Zob. *Orientierungstext*, pkt 3.

12 K. Gabriel, *Macht und Liturgie in der katholischen Klerikerkirche*, [w:] *Amt-Macht-Liturgie. Theologische Zwischenrufe für eine Kirche auf dem Synodalen Weg*, red. G.M. Hoff, J. Knop, B. Kranemann, Freiburg–Basel–Wien 2020, s. 251: „Die gegenwärtige Krise der katholischen Kirche – so meine These – hat ihr Zentrum in angestauten Spannungen zwischen vorsichtigen dogmatischen Öffnungen des Konzils hin zu den Bedingungen moderner religiöser Existenz, einer erneuerten Liturgie, deren ‚kanonische Ordnung‘ die neue Lage von Glaube und Kirche reflektiert, und Strukturen und Handlungsvollzügen einer zentralisierten Priesterkirche, die einen performativen Widerspruch zu den Transformationen in Dogmatik und Liturgie bedeuten”.

Z punktu widzenia doboru członków SW¹³ rodzi się u wielu wierzących Kościoła katolickiego w Niemczech dezaprobatą, że gremium SW nie reprezentuje komplementarnie wszystkich członków wspólnoty. Dlatego zrodziła się w Niemczech nowa inicjatywa, nazwana przez założycieli „Der Arbeitskreis Christliche Anthropologie” (Grupa Robocza Chrześcijańska Antropologia), która daje asumpt do tworzenia miejsca do dialogu na tematy związane z antropologią, etyką, filozofią, teologią czy publicystyką, a głównym spektrum tej dyskusji ma być godność człowieka, której idea została rozwinięta w kulturze i myśli judeochrześcijańskiej¹⁴. Chodzi przede wszystkim o odkrywanie prawdy o człowieku oraz o jego ostatecznym przeznaczeniu, a zarazem wskazywanie implikacji moralnych, służących podkreśleniu praw i obowiązków człowieka. Wspomniana Grupa Robocza zainicjowała ruch, nazywając go Nowym Początkiem¹⁵, który działa zgodnie z dziewięciopunktowym Manifestem, we wstępie którego czytamy:

Jako chrześcijanie katolicy uznajemy potrzebę fundamentalnych reform w Kościele. Nigdy jednak nie było prawdziwej i głębokiej odnowy Kościoła bez pokuty i ponownego odkrycia Ewangelii, które przemienia życie. Dlatego Droga Synodalna w dramatyczny sposób mija się z celem prawdziwej odnowy. Skupiając się na strukturach zewnętrznych, pomija ona sedno kryzysu; niszczy pokój we wspólnotach lokalnych, wyłamuje się z jedności z Kościołem powszechnym, uderza w istotę wiary Kościoła i prowadzi do schizmy¹⁶.

Tekst ten ukazuje fundamentalny spór dotyczący realizacji drogi pokuty i ponownego odkrycia Ewangelii. Oponenci SW prowadzą przede wszystkim dyskurs na temat sedna kryzysu, którym jest przybierająca na mocy fala apostazji oraz brak wiarygodności w przekazie wartości, który powoduje narastającą obojętność. Dostrzega się również pytanie o legitymizację działań SW i reprezentatywność w doborze jej członków.

13 Na 230 członków składają się następujące gremia: 69 biskupów z Deutsche Bischofskonferenz, 69 członków z Zentralkomitee der deutschen Katholiken, 10 przedstawicieli żeńskich i męskich zgromadzeń zakonnych, 27 przedstawicieli rad kapłańskich, po jednym z każdej diecezji, 15 młodych ludzi, których wiek nie przekraczał w dniu 1 grudnia 2019 r. 30 lat, w tym przynajmniej 10 kobiet, 4 stałych diakonów, 4 przedstawicieli Niemieckiego Zrzeszenia Zawodowego Referentów i Referentek Pastoralnych, 4 przedstawicieli Niemieckiego Zrzeszenia Zawodowego Referentów i Referentek Parafialnych, 3 przedstawicieli katolickich wydziałów teologicznych, 3 przedstawicieli nowych ruchów i wspólnot odnowy Kościoła, 2 przedstawicieli wikariuszy generalnych, 10 przedstawicieli mężczyzn i kobiet wybranych przez KEN, 10 przedstawicieli kobiet i mężczyzn wybranych przez ZdK.

14 Neuer Anfang, <https://neueranfang.online/arbeitskreis-christliche-anthropologie/> (1.06.2022): „Der Arbeitskreis Christliche Anthropologie ist eine freie Initiative, worin Christen, die Anthropologie, Ethik, Philosophie, Theologie und Publizistik lieben, ein neues Gespräch eröffnen. Angesichts vielfältiger Bedrohungen der menschlichen Lebenswelt will der Arbeitskreis die Frage nach dem Menschen neu durchdenken. Grundlage ist die menschliche Würde, wie sie im jüdisch-christlichen Menschenbild entworfen ist. Die Angemessenheit, Schönheit, Lebenskraft und Schutzmacht dieses Ansatzes soll wieder zum Leuchten kommen und ins öffentliche Gespräch gebracht werden”.

15 Tamże.

16 Neuer Anfang, https://neueranfang.online/wp-content/uploads/2021/11/POL_Manifest-reformy__9-Tez.pdf (1.06.2022).

„Grupa Robocza Chrześcijańska Antropologia” wspomina przy tym o naruszaniu ładu w lokalnych wspólnotach, które nie czują się być reprezentowane przez 230-osobowe gremium SW, oraz o braku koherencji pomiędzy problemami w poszczególnych wspólnotach parafialnych a tym, co omawia się i rozstrzyga w czasie obrad SW. W czasie dyskusji wokół reform w Kościele wielu komentatorów podkreślało, że SW, pomimo deklaracji, wyłamuje się z jedności z Kościołem powszechnym, zwłaszcza że jej dokumenty wykazują rzekomą obstrukcję ze strony rzymskiego UNK. *Orientierungstext* zarzuca bowiem zdystansowaną postawę kolejnych papieży i przedstawicieli kurii rzymskiej wobec reformatorskich idei w Kościele w Niemczech, a także zbyt częste ingerowanie w wolność debaty teologicznej:

Papieże i Kuria reagują często z rezerwą wobec wszelkich lokalnych synodalnych idei zorientowanych reformatorsko lub też w ogóle nie reagują na postawione pytania czy życzenia, jak np. te z Synodu w Würzburgu. To prowadzi do nowych rozczarowań i napięć. Droga Synodalna dostrzega, że rzymski UNK także dzisiaj wkracza w bieżące procesy wyjaśniające i dyskusje i domaga się zachowania nauczania, które dla wielu wierzących, w tym diakonów, kapłanów i biskupów, również poza Niemcami, wydaje się niemożliwe do zrozumienia i przestrzegania (pkt 57).

W reakcji na takie wypowiedzi zarzuca się SW uderzenie w istotę wiary Kościoła i prowadzenie do schizmy. Pierwszy punkt wspomnianego Manifestu pokazuje, że oczekiwania i postulaty muszą być potwierdzone wiarą wszystkich i przyjęte jako wspólne przez wszystkich członków Kościoła. Stają się uzasadnione, jeśli wypływają rzeczywiście z ducha Ewangelii i oparte są na *sensum fidei*, dzięki któremu katolicy w całości, jako lud Boży, w jakiś intuicyjny sposób nie dają się zwieść i wprowadzić w błąd. Mając to namaszczenie od Ducha Świętego, wynikające z chrztu, często nawet bez wiedzy teologicznej po prostu czują, że to jest nieprawda, że nie wolno im iść w tym kierunku. Krytycy SW podkreślają, że jej zwolennicy nie dostrzegają konieczności nawrócenia, pokuty i odnowy duchowej w świetle Ewangelii, chcą natomiast zachować swoją konserwatywną strategię, która polega na utrzymaniu *status quo* w kwestii modelu społecznego Kościoła. Model ten polega na tym, że Kościół chce w dalszym ciągu odgrywać rolę „opiekuńczą” poprzez zachowanie swojej instytucyjnej struktury, która mu obecnie na taką rolę pozwala i ją implikuje. Aby jednak sprostać „duchowi czasów” (*Zeitgeist*), próbuje się Kościół adaptować i modernizować, zamiast starać się o jego *aggiornamento*. A istota tego uwspółcześnienia nie polega na adaptacji, lecz na tworzeniu Kościoła jako wspólnoty życia duchowego, której członkowie wzrastają w wierze i stają się uczniami Chrystusa, który jest dla nich „Panem i Zbawicielem”. Z takiej osobistej obecności Chrystusa w życiu każdego człowieka rodzi się nowe życie osobiste i wspólnotowe, rodzi się doświadczenie wiary w wymiarze ludzkim i duchowym. Nowe życie w Chrystusie może być tym samym przekazywane dalej, co prowadzi do naturalnej odnowy Kościoła, który nabiera dynamizmu misyjnego i mocy ewangelizacyjnej.

Protagoniści SW chcą też, by implikacje moralne wypływające z eksplikacji Kościoła jako struktury statycznej, a nie dynamiczno-misyjnej, były priorytetem ich decyzji. Dlatego w czasie obrad SW dyskusja oscylowała wokół zmiany paradygmatu etycznego z „w przeszłości zabronione” do „dziś relatywnie dozwolone”, co przypomina dopasowywanie się do mainstreamu cywilizacyjnego, a nie nowe sprofilowanie, aby stać się „solą ziemi”. Ludzie potrzebują tego ewangelicznego „zaczynu”, aby mogło w nich wzrastać uzdrowienie i komplementarność z Ewangelią i chrystostażnością. Niestety ta prawda do nich nie dociera, chce się ich jedynie zatrzymać w Kościele bez propozycji moralno-duchowego uzdrowienia i rozwoju życia w duchu Ewangelii i osobistej relacji z Jezusem Chrystusem. W ten sposób chce się sprywatyzować i zindywidualizować *fides, quae creditur*, przemilczając to, co w Ewangelii jest niewygodne, relatywizując jej wymagania i prowadząc do normatywności stanu faktycznego. Krytycy SW przytaczają także argumenty trzech ważnych osobowości, które ostrzegają przed „taniością” wiary. Dietrich Bonhoeffer uwypuklał, że właśnie tania łaska śmiertelnie zagraża Kościołowi. Karl Lehmann przestrzegał przed zeświecczeniem Kościoła poprzez dostosowywanie się do poziomu jego otoczenia, tak jakby była firmą, która modyfikuje swoją ofertę w zależności od zmian popytu. Franciszek prosi Boga o to, by wybawił nas od Kościoła światowego pod duchowymi i duszpasterskimi przykrywkami. Nazywa tę adaptację duszącą światowością, którą można leczyć, czerpiąc z czystego powietrza Ducha Świętego, który uwalnia nas od pozostania skoncentrowanymi na nas samych, ukrytymi za religijną fasadą pozbawioną Boga¹⁷.

Bardzo ciekawym elementem tej legitymizacji adaptacji Kościoła do mainstreamu jest nowy układ precedencji źródeł teologicznych przez nadanie „znakom czasu” innej pozycji znaczeniowej. Twórcy *Orientierungstext* dodają je przed Magisterium Kościoła, postulując taką hierarchię *loci theologici*: „Do najważniejszych »miejsc« teologii należy Pismo Święte, Tradycja, znaki czasu i zmysł wiary Ludu Bożego, Urząd Nauczycielski Kościoła (Magisterium) i teologia” (pkt 10). Jest to odwołanie do wskazań Soboru Watykańskiego II, który w swoim ostatnim dokumencie, konstytucji duszpasterskiej o Kościele, pragnie wskazać, że wydarzenia w porządku *chronos* i *kairos* muszą być odczytywane i interpretowane jako znaki działania Boga: „Lud Boży pobudzany wiarą w to, że prowadzi go Duch Pański napelniający okrąg ziemi, stara się w wydarzeniach, potrzebach i pragnieniach, w których uczestniczy z resztą ludzi naszej doby, rozpoznać, jakie w nich mieszczą się prawdziwe znaki obecności lub zamysłów Bożych”¹⁸. Rozpoznawanie, w wydarzeniach, potrzebach czy pragnieniach, należy do Ludu Bożego, któremu przynależy zmysł wiary, a konstatacja SW uwypukla ich znaczenie: „Znaki czasu są ważne w momentach, gdy objawia się coś ważnego, przymuszając nas do

17 Tamże.

18 Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, Poznań 2005, pkt 11.

rozstrzygnięć i decyzji. Są one jak okno czasu, jak momentum, jak *kairos*¹⁹, jednakże należy uświadomić sobie, że odczytywanie znaków czasu nie może być alternatywą wobec oficjalnego nauczania Kościoła – autentycznej interpretacji objawienia Chrystusowego. W tym zadaniu UNK ma przyrzeczoną pomoc Ducha Świętego, która go chroni od błędu. Natomiast samej konfrontacji słowa Bożego z wydarzeniami nie jest już przyrzeczona tego rodzaju nieomyślność. Historia wskazuje, że znaki czasu bywały rozpoznawane przez Kościół lepiej lub gorzej.

Podobnie należy odnieść to doświadczenie do uwagi, że Tradycja Kościoła ewoluuje, a reformy należą do jej istoty. Protagonisci SW zauważają, że liturgia się zmienia, nauka Kościoła się rozwija, działania charytatywne przynoszą nowe rozwiązania. Dlatego uważają, że żywa Tradycja dopuszcza zmiany i odczytywanie na nowo depozytu wiary²⁰. Jednakże nie dostrzega się w *Orientierungstext* ważnej dystynkcji polegającej na rozróżnieniu Tradycji przez wielkie „T” i tradycji przez małe „t”. W pierwszym wypadku należy pamiętać, że każdy dogmat musi mieć swoje źródło w Piśmie Świętym lub Tradycji apostoelskiej, tzn. w ustnym przekazie naocznych świadków o nauczaniu i sposobie postępowania Jezusa. Aby dogmat został ostatecznie sformułowany, musiał podlegać często dojrzywaniu przez wieki. Po werbalnej definicji i jego przyjęciu rozpoczyna się dalszy proces rozumienia go. Ogłoszenie dogmatu opartego na Tradycji właściwie nic nie kończy, lecz rozpoczyna. Ale najważniejsze jest to, że ta Tradycja pochodzi od Boga, dlatego powinna być nie tylko chroniona i przekazywana, ale też rozwijana i pogłębiana. W drugim wypadku, tradycji przez małe „t”, mamy do czynienia ze zwykłymi, ludzkimi tradycjami. Zależą one od zmysłu wiary każdego członka Kościoła i można je pogrupować w zależności od ich przedmiotu. Można więc mówić o tradycjach liturgicznych, gdy uznajemy kilka obrządków za prawowierne. Można jeszcze wyróżnić tradycje prawne, które zależą od uznanych jurysprudencji. Nie należy zapominać o tradycjach teologicznych, zwłaszcza wielkich teologów: jedne osoby uznają idee św. Tomasza, inne pójdą za św. Franciszkiem, jedni będą czytać i rozumieć Josepha Ratzingera, a inni Karla Rahnera. Warto też przywołać tradycje wychowania chrześcijańskiego, sztuki czy pobożności ludowych.

19 *Orientierungstext*, pkt 39.

20 Por. *Orientierungstext*, pkt 30: „Reformen sind ein integraler Bestandteil der Tradition: Der Gottesdienst wandelt sich; die Lehre entwickelt sich; die Caritas entfaltet sich. In ihrer Dynamik ist die Tradition der Prozess, die gegenwärtige Gestalt der Kirche und des Glaubens zu überprüfen, um sie immer neu als Gottes Gabe zu empfangen und zu gestalten. Die Tradition der Kirche ist offen für den Kontext neuer Entdeckungen, neuer Einsichten, neuer Erfahrungen, die den überlieferten Glauben herausfordern und nach neuen Antworten verlangen, die die geoffenbarte Wahrheit Gottes tiefer bezeugen, dem Wachstum der Kirche dienen, der Verkündigung des Evangeliums und der Weggemeinschaft mit allen Menschen, denen Gottes Gnade gilt. Die Philosophie und die Weisheit der Völker, die Wissenschaft und die Künste, das Leben der Menschen und die soziale Arbeit der Kirche waren und sind inspirierende Faktoren für die Weiterentwicklung und immer wieder neue Entfaltung der Tradition”.

Na pewno do takiej różnorodności tradycji przez małe „t” odnosi się Dorothea Schmidt, członkini SW, która podkreśla własne pozytywne doświadczenia w Kościele, ale rozumie członków Kościoła z doświadczeniami odmiennymi, którymi dzielili się w czasie obrad SW. Jednakże widzi ona niebezpieczeństwo, że Tradycja przez rozstrzygnięcia SW nie będzie chroniona i przekazywana, ale adaptowana²¹. I tak np. można stwierdzić, że w przypadku tradycji dotyczących etyki seksualnej, głoszonych w czasie SW, rozwija się tendencja do uznania poliamorii i twierdzenie, że można ją uprawiać, jeśli jej podstawą jest uczciwość, zaufanie i pewność samego siebie²². Wszystkie te cechy kwantytatywne są charakterystyczne dla etyki relacji (*Beziehungsethik*), którą eksplikuje Johannes Brantl, wskazując, że według Schmidt każdy seksualny akt powinien być akceptowalny, także poza heteroseksualnym małżeństwem, jeśli spełnia on ogólne kryteria etyki relacji. Szczególnym problemem moralnym staje się tendencja, aby etykę seksualną rozumieć wyłącznie jako etykę relacji²³.

Podsumowując spojrzenie na aktualną autopercepcję Kościoła katolickiego w Niemczech, wyczuwa się troskę o jego miejsce w społeczeństwie niemieckim i na areopagu propozycji światopoglądowo-duchowych. Jednakże w sytuacji kryzysu wiary i wiarygodności konieczne jest rozeznanie, jakie nauczanie i jakie kroki duszpasterskie przyczynią się do odzyskania właściwego miejsca Kościoła katolickiego w kraju naszych zachodnich sąsiadów. Troska o rozwój sytuacji w kraju, z którym Kościół katolicki w Polsce utrzymuje szczególne związki, została wyrażona w specjalnym liście przewodniczącego Konferencji Episkopatu Polski, który wskazuje potrzebę solidarności

-
- 21 D. Schmidt, *Pippi Langstrumpf Kirche. Meine Erfahrungen auf dem Synodalen Weg*, Kisslegg 2021, s. 21: „Ich muss an einen Satz denken, den der emeritierte Papst Benedikt in einem Interview mit Peter Seewald gesagt hatte: Er sei in der katholischen Kirche, weil sie trotz aller Fehler mehr als 2000 Jahre überdauert hat. Ich selber habe Kirche so anders erlebt als die Menschen, die in der ersten Messe des Synodalen Weges Zeugnis geben und wünsche ihnen so sehr, dass sie dieselbe Erfahrung machen können. Die Kirche, genauer gesagt ihr Bodenpersonal, hat Fehler gemacht. Manche haben darunter mehr gelitten als andere. Die Missbrauchsoffer zum Beispiel. Deren Leid nimmt mich jedes Mal übel mit und macht mich auch wütend”.
- 22 V. Sigusch, *Sexualitäten. Eine kritische Theorie in 99 Fragmenten*, Frankfurt a. M. 2013, s. 402: „Manche neigen zum Neotantra und einige nennen sich Pansexuelle, weil ihr Liebesbegehren vom Geschlecht und der Sexualorientierung des und der geliebten unabhängig sei. Menschen, die mehrere Menschen gleichzeitig lieben, entdecken in sich ein ungeahntes Liebesvermögen, quantitativ wie qualitativ, und ebenso durch den gleichzeitigen Umgang mit mehreren geliebten Personen ungeahnt differente Erlebens- und Verhaltensweisen. Die Basis gelingender Polyamorie ist Ehrlichkeit, Vertrauen und Selbstsicherheit”.
- 23 J. Brantl, *Quo vadis Sexualmoral?*, [w:] *Der synodale Weg. Eine Zwischenbilanz*, red. B.S. Anuth, G. Bier, K. Kreuzer, Freiburg–Basel–Wien 2021, s. 225–226: „Jede sexuelle Handlung bleibt auch dann behangenswürdig, wenn sie nicht auf die heterosexuelle Ehe hingeordnet ist, aber eben ansonsten den allgemeinen Kriterien einer Beziehungsethik genügt. Beziehungen also, in denen Werte wie Liebe, Freundschaft, Verlässlichkeit, Treue, gegenseitiges Füreinander-Dasein usw. gelebt werden, verdienen in moralischer Hinsicht Anerkennung und Respekt, auch unabhängig von der sexuellen Orientierung. Um nicht missverstanden zu werden: Natürlich ist eine grundsätzliche Charakterisierung der Sexualethik als Beziehungsethik weder falsch noch besonders strittig. Das Problem besteht meines Erachtens in der Position, welche die Sexualethik nur noch als Beziehungsethik begreifen will”.

z Kościołem powszechnym, gdy jakiś Kościół partykularny przeżywa trudności: „Kryzys wiary jest jedną z przyczyn, dla których Kościół doświadcza trudności, gdy chodzi o głoszenie jasnej doktryny teologicznej i moralnej. Autorytet papieża i biskupów najbardziej potrzebny jest wówczas, gdy Kościół przeżywa trudny czas i gdy poddawany jest presji, aby odstąpić od nauczania Jezusa”²⁴.

2. Wybrane postulaty zmian teologiczno-prawnych w dokumentach SW

W czasie obrad trzeciego zgromadzenia plenarnego SW doszło do finalizacji legislacji jeszcze dwóch dokumentów wypracowanych przez jego pierwsze forum: „Władza i podział urzędów w Kościele – Wspólne przyjęcie i partycypacja w posłannictwie i misji”. Pierwszym z nich jest *Grundtext „Macht und Gewaltenteilung in der Kirche – Gemeinsame Teilnahme und Teilhabe am Sendungsauftrag”*²⁵. Składa się z dziewięciu rozdziałów ułożonych w dwóch częściach. Zebranie plenarne SW przyjęło je z 88% większością wszystkich obecnych, głosowanie biskupów spełniło kryterium większości (biskupi głosowali w 74% „za”), dokument został też poddany głosowaniu przez niemeńskich członków SW – „za” głosowało 92,3%²⁶; głosowanie ostateczne samych członków Pierwszego Forum przebiegło następująco: 19 głosów „za”, 1 „przeciw” i 2 głosy wstrzymujące się. Poza tym przegłosowano *Tekst wykonawczy* dotyczący inkluzji wierzących w wybór biskupa diecezjalnego (*Handlungstext „Einbeziehung der Gläubigen in die Bestellung des Diözesanbischofs”*)²⁷; ten trzystronicowy dokument został przyjęty przez członków Pierwszego Forum w głosowaniu: 18 głosów „za”, 1 „przeciw”, 3 głosy wstrzymujące; w czasie trzeciego zgromadzenia plenarnego za przyjęciem dokumentu głosowało 88% wszystkich „synodalnych”, większość głosujących biskupów było za (79,2 %) oraz większość niemeńskich uprawnionych opowiedziało się za (90,6 %).

Główną ideą dokumentu *Macht und Gewaltenteilung in der Kirche...* jest postulat zmiany porządku władzy w Kościele zgodnie z zasadą synodalności, ewoluującej w jego historii, oraz na przykładzie demokratycznych procesów we wspólnotach zakonnych czy

24 S. Gądecki abp, *List braterskiej troski Przewodniczącego Episkopatu ws. niemieckiej „drogi synodalnej”*, s. 6, <https://www.ekai.pl/dokumenty/list-braterskiej-troski-przewodniczacego-episkopatu-ws-niemieckiej-drogi-synodalnej/> (1.06.2022). Odpowiedź na ten list ze strony przewodniczącego Konferencji Episkopatu Niemiec bpa Georga Bätzinga zob. https://www.synodalerweg.de/fileadmin/redaktion/diverse_downloads/presse_2022/2022-03-16_Antwortbrief-Bi.-Baetzing-an-Erbz.-Gadecki-polnisch.pdf (20.06.2022).

25 https://www.synodalerweg.de/fileadmin/Synodalerweg/Dokumente_Reden_Beitraege/SV-III_1.2NEU_Synodalforum-I_Grundtext-Beschluss.pdf (31.07.2022).

26 Wśród uczestników SW jest jedna osoba, która określa swoją płęć jako *divers*, stąd też takie głosowanie dla wszystkich obecnych kobiet i osób z płęcią *divers*.

27 *Handlungstext „Einbeziehung der Gläubigen in die Bestellung des Diözesanbischofs”*, https://www.synodalerweg.de/fileadmin/Synodalerweg/Dokumente_Reden_Beitraege/SV-III-Synodalforum-I-Handlungstext.BestellungDesDioezesanbischofs-Lesung2.pdf (31.07.2022).

kościelnych stowarzyszeń, publicznych i prywatnych. Poza tym pojawiają się odwołania do demokratycznej (wolnościowej) struktury państwa prawa i jego praworządności, ale SW podkreśla, że nie chodzi o bezkrytyczną bezpośrednią recepcję i aplikację porządku państwowego do prawa kościelnego, gdyż Kościół ma do odegrania w społeczeństwie i państwie meta-polityczną rolę, w której element profetyczno-krytyczny staje się odniesieniem aksjologiczno-agatologicznym. Członkowie SW wychodzą z fenomenologicznego założenia, że porządek prawny Kościoła dla współczesnego demokratycznego społeczeństwa jest niezrozumiały i nie do przyjęcia. Idą oni jeszcze dalej w tej konstatacji – według nich obecny porządek prawny sprzyja dyskryminacji ludzi, łamie demokratyczne standardy państwa prawa i nabiera coraz większej immunizacji wobec krytycznych głosów. Zwolennicy SW postulują więc reformy prawa oparte na przesłankach teologicznych, aby dokonać słusznej ich rewizji²⁸. Jednym z postulatów jest rozdzielenie władzy rządzenia od władzy święceń, co umożliwi większą partycypację wiernych świeckich, zwłaszcza kobiet, w urzędach Kościoła²⁹. Jednak pojawiają się głosy przeciwne wobec tak daleko idących reform prawa kościelnego, a na szczególną uwagę zasługuje krytyczne spojrzenie kardynała Kaspera na sposób pojmowania przez SW urzędu biskupa:

Grzechem pierwotnym Synodalnej Drogi było to, że odstawiła ona na bok zaproszenie papieża Franciszka, aby wyjść od Ewangelii i nakazu ewangelizacji i postawiła faktycznie na pierwszym miejscu swoje z góry przyjęte kryteria. Czysto formalnie nie zrezygnowano z urzędu biskupa, ale w jego istocie pozbawiono go trzonu. Patrząc całościowo, biskup, czytając teksty Synodalnej Drogi, jest przewodniczącym rady nadzorczej, wybranym na jakiś

-
- 28 *Grundtext „Macht und Gewaltenteilung in der Kirche –Gemeinsame Teilnahme und Teilhabe am Sendungsauftrag”, Hinführung:* „Eine Veränderung der kirchlichen Machtordnung ist aufgrund einer eigenen kirchlichen Geschichte eines Synodalprinzips, aufgrund demokratischer Entscheidungsprozesse in Orden und kirchlichen Verbänden und aus Gründen gelingender Inkulturation in eine demokratisch geprägte freiheitlich-rechtsstaatliche Gesellschaft geboten. Dabei geht es nicht um eine unkritische Übernahme gesellschaftlicher Praxis; denn die Kirche hat immer auch einen prophetisch-kritischen Auftrag ihren gesellschaftlichen Partnern gegenüber. Aber die demokratische Gesellschaft kann an vielen Stellen die kirchliche Ordnung von Macht nicht mehr verstehen und nachvollziehen. Ja: Die Kirche steht öffentlich unter dem Verdacht, mit ihrer eigenen Rechtsordnung Menschen zu diskriminieren, demokratische Standards zu unterlaufen und sich gegenüber kritischen Anfragen an ihre Lehren und Organisationsstrukturen selbst zu immunisieren. Der Synodale Weg setzt auf theologisch begründete Reformen und auf konkrete Veränderungen, um berechnete Vorwürfe zu bearbeiten, Vertrauen in die Kirche wieder aufzubauen und dem Glauben an den Gott des Lebens Raum zu geben”.
- 29 M. Schlosser, *Warum die Kirche keine Frauen weihen kann. Von der spezifischen Christusrepräsentanz des Priesters*, [w:] *„Was Er euch sagt, das tut!”*. *Kritische Beleuchtung des Synodalen Weges*, red. Ch. Binneringer, H.-B. Gerl-Falkovitz, K.-H. Menke, Ch. Ohly, Regensburg 2021, s. 99: „Diese Bindung der Leitungsvollmacht an das Weihesakrament möchten heute manche gern lösen und erhoffen davon die Eindämmung von Macht-Missbrauch einerseits, bessere Partizipationsmöglichkeiten für Laien und eben deswegen für Frauen andererseits”.

czas, w każdej chwili mogącym być odwołalnym. W ten sposób złamano kręgosłup zbudowanemu na ewangelii Kościołowi i urzędowi biskupa³⁰.

Taki krytyczny komentarz dotyczy z pewnością proponowanego nowego sposobu wyboru biskupa diecezjalnego, który wprowadza daleko idące zmiany w stosunku do przepisów różnych konkordatów, obowiązujących w poszczególnych krajach związkowych Niemiec (np. pruski czy badeński). SW w swoim dokumencie proponuje, aby w każdej diecezji powstała rada synodalna, która ma się składać z takiej samej liczby członków, jak kapituła katedralna. Kapituła katedralna na zasadzie dobrowolnego zobowiązania miałyby uznać następujące prawa rady synodalnej: 1) wspólne ustalenie listy zdanych kandydatów, którą przedstawia Stolicy Apostolskiej kapituła katedralna oraz 2) prawo do wręczenia wotum ze wskazaniem kandydata kapitule katedralnej w przypadku otrzymania przez nią listy trzech kandydatów i wyboru biskupa diecezjalnego. Jeszcze nie powstał model rad synodalnych w poszczególnych diecezjach, gdyż nie zakończył się proces obrad i rozstrzygnięć SW, a już w niektórych diecezjach niemieckich (np. w archidiecezji Paderborn) pojawiły się głosy, by przy wyborze i mianowaniu nowego biskupa diecezjalnego kapituły zobowiązały się do tego modusu proponowanego przez przyjęty dokument³¹. Stolica Apostolska wydała w związku z tym 21 lipca 2022 roku ważne oświadczenie w formie *Dichiarazione* w języku włoskim i niemieckim, w którym stwierdzono, że SW nie jest uprawniona, by zobowiązywać biskupów i wiernych do przyjęcia nowym form rządzenia w Kościele, jak również nowych rozstrzygnięć w sprawach wiary i moralności. Stolica Apostolska zauważa, że jej oświadczenie wyraża troskę o zachowanie wolności Ludu Bożego i wykonywanie urzędu biskupa oraz prosi, by SW zmierzało w swoich dokumentach do konwergencji nauczania z ideami Synodu Biskupów o synodalności³².

30 Por. <https://neueranfang.online/pressemitteilung-dem-bischofsamt-das-genick-gebrochen/> (1.06.2022).

31 Por. *Handlungstext...*

32 W tekście odwołuję się do wersji niemieckojęzycznej, por. <https://press.vatican.va/content/salastampa/it/bollettino/pubblico/2022/07/21/0550/01133.html> (21.07.2022): „Zur Wahrung der Freiheit des Volkes Gottes und der Ausübung des bischöflichen Amtes erscheint es notwendig klarzustellen: Der „Synodale Weg“ in Deutschland ist nicht befugt, die Bischöfe und die Gläubigen zur Annahme neuer Formen der Leitung und neuer Ausrichtungen der Lehre und der Moral zu verpflichten. Es wäre nicht zulässig, in den Diözesen vor einer auf Ebene der Universalkirche abgestimmten Übereinkunft neue amtliche Strukturen oder Lehren einzuführen, welche eine Verletzung der kirchlichen Gemeinschaft und eine Bedrohung der Einheit der Kirche darstellen würden. In diesem Sinne rief der Heilige Vater in seinem Schreiben an das pilgernde Volk Gottes in Deutschland in Erinnerung: »Die Weltkirche lebt in und aus den Teilkirchen, so wie die Teilkirchen in und aus der Weltkirche leben und erblühen; falls sie von der Weltkirche getrennt wären, würden sie sich schwächen, verderben und sterben. Daraus ergibt sich die Notwendigkeit, die Gemeinschaft mit dem ganzen Leib der Kirche immer lebendig und wirksam zu erhalten«. Daher ist es wünschenswert, dass die Vorschläge des Weges der Teilkirchen in Deutschland in den synodalen Prozess, auf dem die Universalkirche unterwegs ist, einfließen mögen, um zur gegenseitigen Bereicherung beizutragen und ein Zeugnis der Einheit zu geben, mit welcher der Leib der Kirche seine Treue zu Christus, dem Herrn, bekundet“.

Podsumowanie

SW, która jako platforma rozmów jak i rozstrzygnięć doktrynalno-moralno-prawnych obraduje od Adwentu 2019 roku, opublikowała pierwsze trzy dokumenty końcowe, które wskazują wektor zmian, jakie powinny zająć w Kościele katolickim w Niemczech. Ponieważ „baza” Kościoła postrzega się jako niereprezentowana w tym procesie synodalnym, pojawiły się ruchy oddolne, np. „Der Arbeitskreis Christliche Anthropologie” (Grupa Robocza Chrześcijańska Antropologia), które ostrzegają przed brakiem nowego sprofilowania Kościoła w dobie wielkiego kryzysu wiary i niebezpiecznych działań adaptacyjnych, które nie zmierzają ku duchowej odnowie, lecz ku statycznemu utrzymaniu *status quo*. Po publikacji tych trzech dokumentów Stolica Apostolska wezwała członków SW do owocnego włączenia się w prace Synodu Biskupów dotyczące idei synodalności. Poza tym wyraźnie stwierdziła, że rozstrzygnięcia SW w dziedzinie wiary, moralności i prawa kościelnego nie mają mocy zobowiązującej dla biskupów i wiernych w Niemczech, co jest pierwszą tak oficjalną i konkretną oceną owoców jej obrad.

Bibliografia

- Chojnacki G., „Droga Synodalna” w Niemczech w dobie koronawirusa. Bilans roczny, „Studia Paradyskie” 31 (2021), s. 9–19.
- Chojnacki G., „Synodaler Weg” Kościoła katolickiego w Niemczech: geneza i pierwszy etap, [w:] O Kościele Jezusa Chrystusa – dzisiaj. Księga pamiątkowa dedykowana księdzu Doktorowi Wojciechowi Wójtowiczowi, red. E. Sienkiewicz, Koszalin–Poznań 2020, s. 83–93.
- Gabriel K., *Macht und Liturgie in der katholischen Klerikerkirche*, [w:] *Amt-Macht-Liturgie. Theologische Zwischenrufe für eine Kirche auf dem Synodalen Weg*, red. G.M. Hoff, J. Knop, B. Kranemann, Freiburg–Basel–Wien 2020, s. 237–252.
- Gądecki S. abp, *List braterskiej troski Przewodniczącego Episkopatu ws. niemieckiej „drogi synodalnej”*, <https://www.ekai.pl/dokumenty/list-braterskiej-troski-przewodniczacego-episkopatu-ws-niemieckiej-drogi-synodalnej/> (1.06.2022).
- Grundtext „Macht und Gewaltenteilung in der Kirche – Gemeinsame Teilnahme und Teilhabe am Sendungsauftrag”*, https://www.synodalerweg.de/fileadmin/Synodalerweg/Dokumente_Redен_Beitrag/SV-III_1.2NEU_Synodalforum-I_Grundtext-Beschluss.pdf (31.07.2022).
- Handlungstext „Einbeziehung der Gläubigen in die Bestellung des Diözesanbischofs”*, https://www.synodalerweg.de/fileadmin/Synodalerweg/Dokumente_Redен_Beitrag/SV-III-Synodalforum-I-Handlungstext.BestellungDesDioezesanbischofs-Lesung2.pdf (31.07.2022).
- Kodeks Prawa Kanonicznego*, Poznań 1983.
- Brantl J., *Quo vadis Sexualmoral?*, [w:] *Der synodale Weg. Eine Zwischenbilanz*, red. B.S. Anuth, G. Bier, K. Kreuzer, Freiburg–Basel–Wien 2021, s. 220–242.
- Preckel A., *Der Synodale Weg. Fragen und Antworten*, Stuttgart 2020.
- Orientierungstext*, https://www.synodalerweg.de/fileadmin/Synodalerweg/Dokumente_Redен_Beitrag/SV-www.III_1.1NEU_Synodalpraesidium-Orientierungstext-Beschluss.pdf(30.07.2022).
- Schmidt D., *Pippi Langstrumpf Kirche. Meine Erfahrungen auf dem Synodalen Weg*, Kisslegg 2021.

- Sigusch V., *Sexualitäten. Eine kritische Theorie in 99 Fragmenten*, Frankfurt am Main 2013.
- Schlosser M., *Warum die Kirche keine Frauen weihen kann. Von der spezifischen Christusrepräsentanz des Priesters*, [w:] „Was Er euch sagt, das tut!“. *Kritische Beleuchtung des Synodalen Weges*, red. Ch. Binner, H.-B. Gerl-Falkovitz, K.-H. Menke, Ch. Ohly, Regensburg 2021, s. 97–103.
- Sobór Watykański II, *Konstytucja duszpasterska o Kościele w świecie współczesnym*, Poznań 2005. *Synodaler Weg. Letzte Chance? Standpunkte zur Zukunft der katholischen Kirche*, red. M. Labudda, M. Leitschuh, Paderborn 2020.
- Synodaler Weg. Letzte Chance? Standpunkte zur Zukunft der katholischen Kirche*, red. M. Labudda, M. Leitschuh, Paderborn 2020.

CYTOWANIE

- G. Chojnacki, *Konteksty i implikacje III Sesji Plenarnej „Der synodale Weg” we Frankfurcie nad Menem, 3–5.02.2022 roku*, *Studia Paradyskie* 32 (2022), s. 9–18, DOI: 10.18276/sp.2022.32-01.